

СЕКЦІЯ 2

Методологічні проблеми та перспективи розвитку економічної освіти в Україні: формування та реалізація нової парадигми

*Падалка О. С.,
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Бондаренко В. Д.,
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Польська І. І.
НПУ імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна*

ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЗМІНИ В ОСВІТІ: ПРОБЛЕМИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Невпинна глобалізація, що охоплює всі сфери суспільства і спричиняє не лише взаємозбагачення і взаємозалежність людства, а і загострення конкуренції між країнами, націями, окремими громадянами в процесі їх зростаючої взаємодії, географічної та економічної мобільності. Демократизація та гуманізація сучасних суспільств, піднесення значення окремої людини, посилила вимоги до її особистої компетентності та самодостатності. Причини відомі і мають, насамперед, цивілізаційний характер, вони не раз обговорювалися на наукових семінарах, конференціях, симпозіумах та ін. і здійснюють значний вплив на формування та утвердження нової парадигми освіти, зокрема економічної. Тобто, йдеться, про те, що на перше місце мають бути поставлені знання, як найбільш прогресивний, демократичний компонент, що відповідає сучасній фазі розвитку суспільства, щоб забезпечити створення та функціонування « економіки знань», «економіки думки», «економіки розуму». Відтак в епоху «суспільства знань» нагальною стає проблема формування «інноваційної людини».

В сучасному суспільстві усвідомлюється необхідність впровадження інноваційної моделі розвитку економіки. І це, безумовно, добре. Хоча й недостатньо. Потрібні конкретні дії. І найбільш ефективними вони будуть тоді, коли всі зрозуміють, що інноваційність формування навичок в учнів та професійних компетентностей у студентів ВНЗ не зводиться суто до економічної сфери, вона має значно ширший зміст. Інноваційність охоплює всі сфери життя і передбачає утвердження відповідного способу життя людини, всього суспільства в цілому. Без цілісного погляду на інноваційність неможливо забезпечити стабільний і ефективний розвиток власне економіки. Суспільна свідомість потребує утвердження змінності, динамізму як адекватної сучасності риси життя, лише через яку держава і може забезпечити сталий розвиток, стабільно конкурентоспроможне й успішне суспільство. І навпаки,

консерватизм, незмінність веде до відсталості, виштовхує і окрему людину, і суспільство, та й країну загалом за межі розвинутого світу. Звідси зрозуміло, що, окрім науки, у забезпеченні інноваційного типу розвитку економіки і суспільства в цілому провідну роль відіграє освіта.

Через освіту ми повинні підготувати інноваційну людину, здатну і бажаючу творити і сприймати зміни нововведень, технологій, інформації, знань, самих обставин життя. Але для того, щоб готувати людину і суспільство до інноваційного типу життя, необхідно модернізувати саму освіту. І модернізація освітянської діяльності, що продовжується у нашій країні згідно з Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, якраз і покликана осучаснити освітянську діяльність з огляду на інноваційність.

Розробка Національної стратегії розвитку освіти зумовлена необхідністю кардинальних змін, спрямованих на підвищення якості і конкурентоспроможності освіти, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий простір.

Та обставина, що людство вступило у період, коли зміна ідей, технологій, знань відбувається скоріше, ніж зміна одного людського покоління, означає, що ні в школі, ні в найкращому університеті неможливо навчити людину на все життя. А це означає, що нині недостатньо зосереджувати увагу в закладах освіти лише на засвоєння певної суми знань. Водночас треба домогтися реалізації у ході навчального процесу ще однієї функції – навчити людину вчитися впродовж життя, самостійно засвоювати нові знання і нову інформацію, виробити в цьому потребу. Людина розумна (*homo sapiens*) у XXI столітті - людина, яка навчається все своє життя.

Тому слід навчити майбутнього фахівця використовувати набуті знання для практичного життя, як професійного, так і громадського. У такому разі знання перетворюються у безпосередню основу діяльності, що врешті-решт лежить в основі інноваційного розвитку в будь-якій сфері.

Інноваційність утверджується у світі, який стає все більш глобалізованим. Тому уміння спілкуватися з іншими країнами, швидко перебирати інформацію, новітні технології, кращий досвід, знання неможливо без знань державної української мови та іноземної мови (мов) широкого міжнародного розповсюдження.

Інноваційна модель розвитку освіти вимагає формування особистості нового покоління: освіченої, ерудованої, гнучкої, мобільної, креативної, здатної до самостійної, ефективної і продуктивної діяльності. Тому треба переглянути у навчальному процесі, а також у сім'ї та суспільстві, ставлення до навчання і розвитку особистості. Сприяти вихованню активної пізнавальної позиції, свідомого пошуку знань і інформації, розвитку логіко-аналітичних здібностей у учнів та студентів.

Інноваційна складова у засвоєнні знань повинна мати обов'язково творчий характер, адже лише творчо розвинута людина здатна бути

інноваційно ефективною. Звідси набуває актуальності розпізнання і розвиток творчих здібностей.

Слід максимально наблизити навчання і виховання кожного учня до їх природної сутності, особливостей і здібностей. На наш погляд, цей принцип має бути визначальним при проведенні будь-яких змін в освіті. Бо саме він дозволить досягти найвищої якості освіти і, що надзвичайно важливо, не всупереч природі людини, а завдяки її підтримці і розвитку.

Формування індивідуальної траєкторії набуття знань в університетах передбачено також вимогами Болонського процесу.

Успішно функціонувати в інноваційній економіці людина не зможе без відповідної технологічної готовності. Тут надзвичайно важливим, а може, і головним пріоритетом розвитку освіти є впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що забезпечують удосконалення навчально-виховного процесу, доступність та ефективність освіти.

Саме інформаційні технології забезпечують учням і студентам вільний доступ до різноманітної інформації, роботу з різними джерелами інформації в інтерактивному режимі, набуття навичок розв'язання різноманітних проблем на основі їх всебічного дослідження і аналізу, здобуття певних знань з різноманітних галузей, одним словом – готують людину до сприйняття та генерації нових ідей.

Оновлюються функції вищої школи. Усе більше і більше вища освіта стає обов'язковим етапом у розвитку особистості, вона стала більш масовою і цим самим створюються передумови для інноваційного розвитку, переходу до науково-інформаційних технологій.

Для вищої освіти України проблема входження у європейський освітній простір є надзвичайно важливою, оскільки це стане кроком ефективного входження до світового співтовариства. Прийняття «правил гри» єдиного соціально-економічного простору починається з усвідомлення вимог сучасної глобалізації та формування відповідної політики внутрішньої перебудови. Водночас, вища освіта має захистити самобутність та унікальність вітчизняної школи, зберегти свої кращі традиції.

Конкурентноспроможний університет – це ВНЗ, спроможний займати та утримувати стійкі позиції на певних сегментах європейського та світового ринку освітніх послуг і продуктів інтелектуальної діяльності завдяки ефективній реалізації науково-педагогічного потенціалу, розвинутій інноваційній системі та достатності фінансових ресурсів, які забезпечують високу якість навчання і досліджень.

Лідруючі позиції в сучасних освітніх системах і світових академічних рейтингах займають університети синергійного поєднання освіти і науки, тобто, які мають високий рівень «дослідницької конкурентоспроможності», а діяльність таких інституцій набуває мультинаціонального, глобального масштабу.

Функціонування інфраструктур у підсистемах освіти, що опікуються підтриманням наукової та інформаційної діяльності в системі освіти, забезпечують усталену систему знань і компетентностей, відповідно до запитів і проблем розвитку економіки, утворюють новий синтез – освітньо-наукові кластери.

Об'єднання у освітньо-науковий кластер на основі вертикальної інтеграції формує не електичну концентрацію різноманітних знань і технологічних винаходів, а певну систему розповсюдження нових знань і технологій. Загалом у сучасній парадигмі розвитку відбувається переорієнтація на головний ресурс – інтелектуальний капітал і високі технології, продуцентами і носіями якого є університети.

Реформування вітчизняної системи вищої освіти у контексті європейського освітнього простору зумовлює конкретні зміни на всіх рівнях: програми, змісту, форм і технологій навчання, організації контролю навчання.

Програма навчання, як відомо, має складатися відповідно до кінцевої мети. Проте, добре відомо, що різні види професійної діяльності, навіть підготовка майбутніх фахівців одного профілю, передбачають неоднакове використання навчального навантаження, як наприклад, українськими та польськими освітніми закладами.

Національний стандарт, як відомо, включає такі складові, як освітньо-кваліфікаційні характеристики, освітньо-професійні програми та єдину систему оцінювання якості вищої освіти за певними напрямками.

Тому одним із першочергових завдань підвищення ефективності професійної освіти, її відповідності європейським стандартам є розробка навчальних програм та навчальних планів для бакалаврів та магістрів різних спеціальностей, розробка критеріїв визначення рівнів фахової підготовки на кожному етапі навчання відповідно до ступеня, що набувається.

Із часу поглиблення освітніх відносин між Україною та Європейським союзом вітчизняна методика навчання у ВНЗ почала більш демократично ставитись до розробок зарубіжних методистів і динамічніше переймати їх досвід. Однак, аналіз наукових досліджень, програм навчання, узагальнений досвід викладання у вузі свідчить про те, що калькулювання назв курсів на європейський зразок неможливе без глибокого переосмислення перебудови освітнього процесу в залежності від мети навчання кожного курсу, розробки відповідних навчальних матеріалів.

Існують також проблеми теоретико-методологічного, науково-методичного, навчально-організаційного характеру, зумовлені роздільністю навчальних програм для конкретних факультетів і спеціальностей, кількістю навчальних годин, передбачених програмою для аудиторної і самостійної роботи, структурою і тривалістю курсів.

В Національній стратегії зроблено глибокий аналіз стану розвитку освіти в Україні, визначені основні проблеми, виклики та ризики. Наголошується, що стратегія розвитку національної системи освіти повинна формуватися

адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до постіндустріальної цивілізації, що забезпечить стійкий рух та розвиток України в першій чверті XXI століття, інтегрування національної системи освіти в європейський і світовий освітній простір». В цьому документі одним із перших стратегічних напрямів державної політики у сфері реформування освіти названо дотримання принципу пріоритетності людини, модернізація структури, змісту та організація освіти на засадах компетентнісного підходу, а також забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя, формування безпечного освітнього середовища, екологізація освіти та ін. Документ визначив основні завдання Національної стратегії, виокремивши завдання в галузі дошкільної освіти, середньої, освіти для дітей з особливими освітніми потребами, позашкільної, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

З метою реалізації завдань, визначених стратегічними документами розвитку освіти в Україні в нових умовах, була розроблена і прийнята ціла низка законів, постанов Уряду, рішень МОН України та інших урядових і громадських організацій, включаючи АПН України, НАПН України, в яких обґрунтовувалися, а також оформлялися у відповідні юридичні норми назрілі зміни (завдання) в різноманітних сферах освітянської діяльності, починаючи від самих узагальнюючих характеристик сучасної освіти і закінчуючи питаннями її організації, кадрового забезпечення, фінансування.

Формування нової моделі економічної освіти з самого початку відбувається в контексті розбудови всієї системи вітчизняної освіти відповідно до вимог ринкової економіки. А тому всі нормативні акти, які розроблялися державними та суспільними інститутами у цій сфері суспільного життя, служили методологічною основою формування і нової моделі економічної освіти.

У країні утверджувалася ідея неперервної економічної освіти. А тому крім навчальних програм системного курсу «Економіка» (рівень стандарту, академічний та профільний рівні) розроблялися спеціальні програми розвиваючих занять, які мали на меті ознайомлювати учнів з окремими сферами (питаннями) економічного життя людей (сім'ї, школи, міста, села, суспільства тощо), починаючи з початкової школи і закінчуючи старшою школою. Була також розроблена програма курсу «Економіка» (за вибором) для 2-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Як бачимо, загальноосвітня школа України крок за кроком освоювала нову модель освіти і, зокрема, економічної. Ця модель мала відповідати ринковим умовам функціонування нашого суспільства, сприяти створенню ефективної, конкурентної національної економіки, інтегрованої у світовий економічний простір, забезпечувати підготовку висококваліфікованих національних кадрів, поєднувати національні і загальнолюдські цінності з метою відтворення і нарощування інтелектуального та економічного потенціалу країни.

Найважливішим є те, що вченим і педагогам вдалося концептуально визначити зміст і структуру системного курсу економічної освіти у загальноосвітній школі, напрацювати величезний навчально-методичний матеріал з вивчення цього предмета (підручники, посібники, різноманітні методичні розробки та ін.) Визначені зміст, рівні та структура неперервної економічної освіти, обґрунтовано концепцію профільного навчання у старшій школі, форми використання передового світового досвіду.

Значна робота проводилася з впровадження нової моделі економічної освіти у вищій школі України. Зміст економічної освіти все більше відображав потреби утвердження і розвитку ринкової економіки. Безумовно, що наша економічна освіта за основу брала теоретичні і практичні напрацювання західної економічної науки, при цьому в переважній більшості абстрагуючись від місцевих економічних умов. Але навіть у такій формі це мало величезне значення, оскільки забезпечувало формування в суспільстві ринкової ідеології.

Підкреслимо, що реформування економічної освіти в Україні, як ми уже відзначали, кінцевою метою передбачає формування в учнів компетентностей. В «Типовій освітній програмі закладів загальної середньої освіти III ступеня» (2018р.) сформульовані «ключові» та «наскрізні» компетентності, серед яких виділяються компетентності економічного змісту: ініціативність і підприємливість (ключові компетентності), екологічна безпека і сталий розвиток, підприємливість і фінансова грамотність (наскрізні компетентності). Формування цих компетентностей вимагає отримання учнями глибоких економічних знань, які можуть бути досягнуті лише шляхом вивчення в школі системного курсу «Економіка». А цей курс нині виведений із числа обов'язкових для вивчення предметів. Теж саме ми бачимо і в стандарті вищої освіти України (спеціальність 051 «Економіка»), де сформульовані «загальні» й «спеціальні» (фахові, предметні) компетентності, формування яких незаперечно потребує обов'язкового вивчення у ЗВО (всіх фахових спрямувань) системного курсу «Економіка», а не включати цей курс в число предметів «за вибором».

Ми розглядаємо виключення системного курсу з економічної теорії (економіки) із числа базових і обов'язкових для вивчення дисциплін із навчального процесу ЗЗСО і ЗВО як акт недооцінки економічних знань в суспільному житті і вважаємо це основним проявом занепаду економічної освіти в Україні.

Сьогодні стає досить поширеним бізнес-орієнтований підхід щодо мети викладання предмета «Економіка» у загальноосвітній школі та ЗВО, як такого, що має формувати необхідні знання для ведення підприємницької діяльності. Проте, це звужене розуміння завдань економічної освіти. Адже глибокі, базові економічні знання потрібні всьому населенню країни, у структурі якого підприємці займають лише незначну частку. Економічна грамотність потрібна громадянину кожен день і все життя незалежно від його професійного місця у суспільстві. Тому питання формування кожним громадянином системи економічних знань аргументується потребами самого життя суспільства.

Маємо наголосити на такому: потреба у глибоких економічних знаннях в сучасних умовах посилюється потребами самого економічного розвитку, особливостями якого є: перехід світової економіки до інноваційної моделі розвитку; проникнення прогресивних технологій буквально у всі сфери суспільства; зміни у дії закону зростання потреб населення; загострення у світі екологічної проблеми; все більша відчутність обмеженості ресурсів; посилення нерівномірності розвитку країн та ускладнення міжнародних відносин.

Формування нової моделі економічної освіти, безумовно, потребує глибокого осмислення кожного курсу реформ, створення їх повноцінної юридичної основи. Сьогодні звертає на себе увагу низька якість стандартів економічної освіти. Стандартною вимогою вивчення економіки окреслюється лише певні фрагменти системи економічних знань (наприклад, в «Державному стандарті базової і повної середньої освіти» (2011р.) в розділі «Суспільствознавчий компонент» (старша школа) включена стандартна норма «Людина в економічній сфері», де перераховані 19 понять (підрозділів), які не виражають ні системного змісту курсу «Економіка», ні його структуру. Не зрозуміло, якими критеріями користувалися автори цього, так званого, стандарту. Ще більше невизначеності в змісті економічної освіти у загальноосвітній школі і ЗВО з'явилося у зв'язку з переходом до визначення змісту і мети економічної освіти за сформульованими компетентностями, які настільки узагальнено виражають навчальні цілі, що абсолютно втрачається предмет економічної науки і освітнього курсу «Економіка».

Формування і реалізація нової моделі економічної освіти, як ми уже відзначали, конкретизує і більше практично спрямовує її цільові функції. Зокрема, впроваджено поняття «компетентності», що виражають результати навчання. Проте, визначення останніх потребує ще значних досліджень. Адже компетентності мають бути більш цілеспрямованими, виражати саме результат економічної освіти та її функції у зв'язку з потребами суспільства. У сформульованих компетентностях відсутнє основне – уміння пізнавати і використовувати економічні закони розвитку суспільства. Без цього науковий рівень економічної практики знижується, а сама економічна діяльність здійснюється хаотично і з масою помилок. Прикладом є економічна практика України в період ринкових реформ.

Новою концепцією надання вищої освіти вважається неперервна освіта людини протягом усього свідомого життя. Для її реалізації необхідним є удосконалення навчальних програм з метою врахування багато-дисциплінарних напрямків і міждисциплінарних зв'язків для забезпечення споживачеві можливості широкого вибору. Крім того, навчальні програми мають стимулювати студентів до самостійного навчання та заняття підприємництвом.

Вища освіта повинна створювати студентам і викладачам таке середовище, що сприяє навчанню та викладанню з гуманістичним спрямуванням, визнає взаємну повагу і довіру студентів і викладачів, сприяє створенню науковості, істинності та правдивості в процесі передачі знань від

викладача до студента, виховує почуття відповідальності як за себе, так і за долю всього людства. Вищі заклади освіти повинні бути не тільки навчальними, але й освітніми і виховними.

Те, наскільки вища освіта відповідає вимогам часу, залежить значною мірою від професорсько-викладацького складу навчальних закладів, від того, на якому рівні вони реалізовуватимуть три основні місії вищої освіти - освіти, наукових досліджень, надання послуг (обслуговування всіх інших сфер діяльності людини). Для постійного підвищення статусу викладацьких кадрів вищих навчальних закладів необхідно задовольняти потреби викладачів у відповідності до поставлених часом високих завдань. Це означає: по-перше, сприяння професійному та службовому росту професорсько-викладацькому складу; по-друге, створення викладачам необхідних умов для самостійного вдосконалення, підвищення кваліфікації і наукового рівня; по-третє, надання їм можливості для широкої участі у міжнародних контактах і спілкуванні з іноземними колегами; по-четверте, надання доступу до новітніх технологій (ІНТЕРНЕТ, телекомунікаційні системи і мережі зв'язку, біотехнологія, сучасні технічні засоби та пристрої тощо); по-п'яте, створення незалежних і демократичних інстанцій для оцінки діяльності (атестації) викладачів вищих навчальних закладів.

На наше глибоке переконання: вузівського педагога із значним досвідом, його індивідуальним, а можливо, неповторним педагогічним впливом на особистість студента не можуть замінити ніякі сучасні технології. У справі досягнення більш якісного навчання, глибоких знань тих, хто навчається, вони не є панацеєю, а вирішальним в освітянській справі залишається викладач.

Вища освіта подолати такий шлях самостійно не зможе, а тому своє слово повинна сказати держава про її роль і місце у цих процесах, яка має такі потужні інструменти впливу, як державна освітня політика, державне регулювання та державне управління.

Отже, сучасна філософія і стратегія (перезавантаження) нової парадигми розвитку освіти має забезпечити оптимальну та ефективну взаємодію функціонування системи неперервної освіти, цивілізаційної розбудови національної освіти в умовах інтеграції до європейського і світового освітнього простору, перехід до виробництва нових знань, підготовку конкурентоспроможних фахівців нового типу, бути інноватором нової філософії освітньої політики держави та отримати геополітичні, економічні та соціокультурні переваги в трансформаціях глобалізованого світу.

Використані джерела:

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 р. р. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.2013р.

2. Концепція «Нова українська школа», 2016р.

3. Загальні збори НАПН України «Проблеми модернізації змісту освіти в умовах реформування української школи», 16.10.2018р.

4. «Нова парадигма економічної освіти у контексті інноваційної моделі розвитку вітчизняної освіти»/Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної

конференції, присвяченої 185-річчю НПУ імені М.П.Драгоманова та 85-річчю кафедри економіки освіти, 21-22.11.2019р., м. Київ -202с.

5. Радіонова І.Ф. «Нові підходи та традиційні змісти : економіка в системі підготовки вчителів для громадян» / Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 185-річчю НПУ імені М.П.Драгоманова та 85-річчю кафедри економіки освіти, 21-22.11,2019р. – 131-135с.

6. Падалка О.С., Радченко В.В., Бицюра Ю.В. «Економічна освіта в Україні: сучасний стан та завдання в контексті пошуків нової моделі в умовах ринкових перетворень» / Географія та економіка в рідній школі. 2020р.№ 5 -2-11с.

7. Кулішов В.В. «Стратегія розвитку України в умовах глобалізації» Економічний аналіз. / Збірник наукових праць ТНЕУ, Тернопіль, 2019р. -12с.

8. Падалка О.С., Кулішов В.В. «Національна та європейська освіта: здобутки та надбання» / Європейські педагогічні студії, м. Київ, 2015р., випуск 5-6, 24-33 с.

9. Романовський О.О., Романовська Ю.Ю. «Підприємницька і гуманітарна освіта в системі вищої освіти в умовах глобалізації світової економіки» / стаття, Матеріали міжнародної наукової конференції «Проблеми змісту педагогічної підготовки вчителя у контексті аксіологічності освіти», м. Київ, 2015р., 18-31с.

Романовський О. О.,

Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

Ель Махді М.,

Українсько-американський університет Конкордія,

м. Київ, Україна

ВПЛИВ АКАДЕМІЧНОГО КАПІТАЛІЗМУ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

З моменту прийняття урядом США закону Бея-Доула (Закон про патенти і поправки до закону про товарні знаки) 12.12.1980 року розпочалася ера швидкого економічного зростання в країні, що стала передумовою появи феномену «академічного капіталізму». За визначенням Ш. Слатер та Л.Леслі [1] сутністю «академічного капіталізму» є перетворення наукової і викладацької діяльності в свого роду підприємництво: здійснення дослідницьких проєктів виявляється в прямій залежності від отримання грошових субсидій окремих корпорацій. В межах «академічного капіталізму» діяльність науково-дослідних інститутів, центрів всередині університетської структури спрямована на збільшення потенціалу громадського застосування знань. Автори дають таке тлумачення академічного капіталізму: «Щоб зберегти або збільшити ресурси, наукові співробітники та викладачі повинні були все в більшій мірі конкурувати за зовнішні долари, які виявлялися пов'язаними з ринково орієнтованими дослідженнями, що відносяться до різних прикладних,